

Σούλα Αντωνίου, «Το Φως των Εσοχών», Το Ροδακινό 2014

Βιβλιοπαρουσίαση (Αθήνα, Σπίτι της Κύπρου, 18/10/2016)

Χ. Παπαχαράλαμπος,

Αναπληρωτής Καθηγητής, Τμήμα Νομικής, Πανεπιστήμιο Κύπρου

Η ποιητική συλλογή «Το Φως των Εσοχών» της Σούλας Αντωνίου, μια έκδοση, εκτός των άλλων, και υψηλής αισθητικής από «Το Ροδακινό», εκπέμπει πολλά μηνύματα. Εγώ θα επικεντρωθώ σε ό,τι θα ήθελα να αποκαλέσω «μυστικό σώμα» αυτής της συλλογής, μια υπόρρητη παρουσία ενός δεσμού ανάμεσα στην Ελπίδα, τη Λύτρωση και τη Δικαιοσύνη, ενός δεσμού που εξηγεί και τις αναφορές μου σε ορισμένες ιστορικές μορφές, σε κάποιες από τις οποίες προβαίνει ρητά και η ίδια η ποιήτρια.

Η Αντωνίου ρωτά στο *προλογικό* της ποίημα το Πνεύμα να της πει τι γνωρίζει για «τις ηττημένες νίκες όσων οραματίστηκαν έναν άλλο κόσμο» (σελ. 12). Αμέσως προβάλλει ο συνειρμός με την αντίληψη της Ιστορίας στον Benjamin, μιας Ιστορίας που πρέπει να ξαναγραφτεί από

τη σκοπιά των ηττημένων, από τη σκοπιά εκείνων, θα έλεγα εγώ, που είναι οι κλητοί της τελικής Νίκης. Κλείνοντας τη μελέτη του για τις εκλεκτικές συγγένειες του Goethe, είναι άλλωστε ο Benjamin που θα χαράζει το περιώνυμο απόφθεγμα:

«Μόνο για χάρη των απελπισμένων μας έχει δοθεί η Ελπίδα».

Ταυτόχρονα, σχεδόν αντιστικτικά προς αυτή την ηθική διαμαρτυρία, συναντάμε απρόσμενα στην *Οδύνη του «Είναι»* μια άλλη κολοσσιαία φιλοσοφική μορφή, στην οποία μας εισάγει ο ποιητής που επιστέφει το ποίημα, ο Hölderlin. Πρόκειται βέβαια για τον Heidegger, που στο ύστερο έργο του θα αφοσιωθεί στη μελέτη του μεγάλου Γερμανού ποιητή. Η Αντωνίου ζητά να επισυναφθεί στη γλώσσα του Είναι, αυτήν «που κανείς πια δεν καταλαβαίνει» (σελ. 14). Είναι φανερό που στοχεύει το παράδοξο αίτημα: στη φυγή από τον κόσμο της αναυθεντικότητας, της φλυαρίας, της ασημαντότητας, από το θόρυβο ενός κόσμου που έγινε επιλήσμων των θεμελίων της ύπαρξής του, ενός κόσμου καθημαγμένου από τον «Αμερικανισμό», όπως θα δηλώσει ξεκάθαρα στην «Επιστολή για τον Ανθρωπισμό» ο Heidegger. Αλλά και οι «Ξένοι Τόποι» αποπνέουν την ίδια «αναλυτική υπαρκτική»: η φθίνουσα Δύση, αυτή που σε κάνει να νοιώθεις όλο και πιο ξένος, αναγκάζει την ποιήτρια να στραφεί προς την Ανατολή, για να ανταμώσει το νόημα του σήμερα, δίνοντας, όπως λέει, «τα χέρια μου στο χτες» (σελ. 17), μια χειρονομία που καταλύει τη γραμμικότητα του χρόνου, αναβιώνοντας το παρελθόν ως μηδέποτε απολεσθέν και δίνοντας στο όποιο μέλλον νόημα μέσα από αυτή την επανάκτηση, επανεπινοήση, επανιδιοποίηση της Αλήθειας. Έχουμε δηλαδή να κάνουμε εδώ με ένα ακόμη χαιντεγγερειανό τόπο, τη μελλοντικότητα του Dasein, συνοδευόμενο από την μη γραμμική αντίληψη του χρόνου στον Benjamin.

Στο «Είμαι Εδώ» το υπαρχτικό πλέγμα που η ποιήτρια αφήνει να αναδυθεί αρχίζει να παίρνει μια δυναμικότερη μορφή:

«Σαν τα στασίδια των αλειτούργητων ζωκλήσιών/εφημερεύω./Άγρυπνη περιπολώ να υπερασπιστώ/τα απροστάτευτα όνειρα...» (σελ. 18). Και πιο κάτω:

«Ίσταμαι δεν αφίσταμαι,/όσο στη γη ανθίζουν οι παπαρούνες της επανάστασης» (σελ. 19).

Η μοναξιά ως υπέρτατη επικοινωνία, ως αντίδωρο σωτηρίας, ως προσμονή και όχι ως αναχωρητισμός, ως αγρυπνία για την επείγουσα έλευση του Συμβάντος. Αλλά και πάλι γνωρίζουμε καλά: είναι για το Συμβάν ('Ereignis') που από τα μέσα της δεκαετίας του '30 και εφεξής μιλά και πάλι ο Heidegger, ιδίως στις «Συμβολές στη Φιλοσοφία», είναι επίσης το Συμβάν που ο Benjamin θα προσλάβει ως αξονικό κέντρο της σκέψης του με τη μορφή του ερχόμενου Μεσσία, με τη μορφή της Λύτρωσης.

Προσμονή και Σωτηρία θα επανέλθουν σε ένα από τα αισθαντικότερα ποιήματα του βιβλίου, τη «Σιωπή», μια παραπομπή και πάλι στον Heidegger και την έννοια της σιωπής ως ουσιώδους ομιλίας με το Είναι πέρα από την αποπνικτική φλυαρία των πολλών (του 'das Man'). Εδώ, τα θέματα αυτά, φωτισμένα πια από το ελληνικό φως, θα προβούν στο κείμενο ως «χαρμολύπη των αρχαίων αγαλμάτων», ως «ομιλούσα σιωπή της θάλασσας», ως «ήθος της πέτρας», ως «άλαλο ποίημα» (σελ. 29), τουτέστιν ως ολόκληρη η οντολογική διαφορά, η προφάνεια μέσα από το οντικό εκείνου που ως Είναι έχει από πάντα λησμονηθεί, αλλά και σαν ίχνος μιας απουσίας είναι πάντα παρόν και επείγον.

Αλλά η ποιήτρια δεν οντολογίζει. Η εμπειρία του κόσμου δεν είναι απόμακρη, δεν είναι σκοπιά μιας ασώματης αιωνιότητας, είναι ποίηση γραμμένη από πόνο, πάθος και πένθος, μας λέει η Αντωνίου στο «Σκοτεινιάζει» (σελ. 30). Και πάλι έμμεσα προβάλλει ο Heidegger: η ποίηση μας μιλάει, είμαστε τα αντηχεία της, δεν τη μιλάμε, όπως χρησιμοποιούμε τα κέρματα της αγοραίας επικοινωνίας. Όμως, πόνος, πάθος και πένθος καλούν τη Μνημοσύνη, δείχνουν πέρα από το Όν και την οντολογία, στη σκηνή αχνοφέγγει ένα άλλο αίτημα, η Δικαιοσύνη, όχι πια αυτή της όρχησης με το Είναι, όχι αυτή μιας όποιας θεμελιώδους οντολογίας, αλλά η Δικαιοσύνη ως Αποκατάσταση, ως Σωτηρία.

Δεν είναι γι' αυτό τυχαία μια άλλη συνάντηση της ποιήτριας λίγο πιο κάτω, αυτή με τον G. Landauer, τον δολοφονημένο το 1919 στο Μόναχο από τις φασιστικές παραστρατιωτικές συμμορίες αγωνιστή και επαναστάτη. Εδώ πλέον ο λόγος της Αντωνίου δεν γνωρίζει προσχήματα και καλλωπισμούς. Η Δικαιοσύνη, το αίτημα της Αποκατάστασης (αυτό που οι Εβραίοι με όλη την πυκνότητα του μεσσιανικού τους στοχασμού ονόμασαν "Tikkun") προβάλλει ως κατηγορία ενάντια στους πολλούς, στους Οδυσσείς με τα κολλημένα στις λάσπες «λουστρινένια του[ς] σκαρπίνια» (σελ. 37), αυτούς που δεν θα έρθουν στον τόπο της κλήσης τους,

«όσο στους καθεδρικούς ναούς της Δύσης/συντελείται ακόμα το έγκλημα του αιώνα» (σελ. 38).

Ξανά εδώ η σημασιολογικά πλούσια υπόμνηση της Δύσης που ήδη, όπως είδαμε πιο πάνω, έχει προβάλλει ως τόπος της παρακμής. Πράγματι, στην Αντωνίου, η Αποκατάσταση προβάλλει ως αίτημα έμμεσα, με την ενοχοποίηση του μαζανθρώπου, του επιλήσμονος, του προσαρμοσμένου κατοικίδιου, με την απόδοση ευθύνης. Κάνει έτσι πολιτικό κατ' εξοχήν το επείγον αίτημα της Αποκατάστασης, όπου

ακούμε πλέον καθαρά το νόημα της (αντίστοιχα έμμεσης) προτροπής για Αποκατάσταση, που διαφαίνεται στην περιφήμη «9^η Θέση για τη Φιλοσοφία της Ιστορίας» του Benjamin για τον Angelus Novus του Klee. Όπως έχει πειστικά δείξει ο Michael Löwy, ο Benjamin μιλά πλέον για την αταξική κοινωνία ως πολιτική επανάκτηση του παραδείσου, ως «αναμνημόνευση όλων των θυμάτων [...] εγκόσμιο ισοδύναμο της ανάστασης των νεκρών» (Löwy, *Walter Benjamin. Προμήνυμα Κινδύνου*, Πλέθρον 2004 [μετάφρ.: Ρ. Πεσσάχ], σελ. 121-3). Και μήπως δεν είναι και πάλι ο Benjamin που με τη 10η και τη 12^η από τις «Θέσεις» καταγγέλλει την εμπιστοσύνη στη «μάζα» και αντιδιαστέλλει αυτή τη μάζα προς την «εκδικητρία τάξη» της ανθρώπινης απελευθέρωσης, αυτήν που αναζωπύρωσε το κίνημα των Σπαρτακιστών, αυτήν που γνώριζε το ιερό μίσος κατά της δεσποτείας, μίσος που τροφοδοτούσε κατά τον Benjamin η εικόνα των υπόδουλων προγόνων και «όχι βέβαια το ιδανικό των απελευθερωμένων εγγονών», δηλαδή το παρελθόν ως τόπος του αιτήματος Αποκατάστασης και όχι το γραμμικό μέλλον ως τεχνοκρατική και άδοξη ικανοποίηση κοινωνικών αναγκών, είναι η Luxemburg και ο Blanqui, όχι οι επαγγελματίες αποστάτες της ιστορικής σοσιαλδημοκρατίας.

Καθώς η συλλογή φτάνει στη μέση της, κορυφώνεται και ποιοτικά. Το αίτημα για Αποκατάσταση δένεται πλέον με τη «Φωνή του Πατέρα» (καταλαβαίνουμε εδώ ποιος ήταν ο «Δάσκαλος» του Προλόγου). Η παρακαταθήκη του Πατέρα, η αντάμωση με τις «*ψυχές των σεπτών μας νεκρών*» και η κλήση τους «*να πάρουνε εκδίκηση*» τα όνειρα (σελ. 40) είναι ο τόπος όπου τελείται το πραγματικό Μυστήριο της Ανάστασης, όπου το προσωπικό δένεται με το πολιτικό και το υπαρξιακό στοιχείο. Ξαναβρίσκουμε εδώ το νόημα των άφατης δύναμης στίχων του Άγγελου Σικελιανού, αυτού του μεγάλου, πραγματικά Εθνικού μας Ποιητή, όταν συναιρώντας Ιστορία, Μνημοσύνη και Δίκαιο θα γράψει:

«Εδώ σηκώνετα' όλ' η γη με τους αποθαμένους/ και με τον ίδιο θάνατο πατάει το θάνατό της/ Κι απάνω-απάνω στα βουνά, κι απάνω στις κορφές τους/ φωτάει με μιας Ανάσταση, ξεσπάει αχός μεγάλος/ Η Ελλάδα σέρνει το χορό, ψηλά, με τους Αντάρτες/-χιλιάδες δίπλες ο χορός, χιλιάδες τα τραπέζια-/ κι είναι οι νεκροί στα ξάγναντα πρωτοπανηγυριώτες».

Την απουσία αυτού του μεγάλου αχού στη Γερμανία του Μεσοπολέμου πενθεί η Αντωνίου στο ποίημα για τον Landauer, απουσία που στη «Φωνή του Πατέρα» γίνεται παρακαταθήκη για την ελευσόμενη Αποκατάσταση, μέσα από «*τους σεισμούς που μέλλονται να 'ρθούν*», για να θυμηθούμε και τον μεγάλο Brecht.

Αντικρουστά στη «Φωνή του Πατέρα» βρίσκεται ο «*Αποχαιρετισμός των Όπλων*», όπου στηλιτεύεται σε αντίστιξη με το νόημα του προηγούμενου ποιήματος η αγοραία γνώση, η γνώση του «μεταπράτη», η γνώση-εφόδιο του μελλοντικού «*συμβασιούχου*», του πειθήνιου καταναλωτή (σελ. 41).

Και μετά η επιστροφή στη γραφή. Στις «*Άσπρες σελίδες*» ένα «παλιό σεβάσμιο νόημα» που «*αδιαπραγμάτευτα επιμένει*» να κορυφώνει τη σύνδεση γραφής και πόνου (σελ. 44), μας οδηγεί στη σύνδεση ανάμεσα στο τραύμα, τη γραφή και τη λευκή σελίδα ως την κειμενική μήτρα αυτής της σύνδεσης. Η γραφή δεν αναιρεί, αλλά μετατοπίζει μετωνυμικά τον πόνο. Το ίχνος του γράμματος, ο πόνος του τραύματος. Η λευκή σελίδα ως αγχώδες αίγιμα:

«Στα περιθώρια των άσπρων σελίδων/ παραμονεύουν να με εκδικηθούν/ συγκλονισμοί».

Πρωταρχία της ενοχής, απειρία του άγχους, φάσμα του θανάτου. Ένα ποίημα ψυχαναλυτικό θραύσμα.

Ποιο είναι το νόημα όλων αυτών; Το «*Αχειροποίητο*» απαντά με ένα άλλο ερώτημα:

«*Πώς να συγκολλήσει κανείς τα θραύσματα ενός αχειροποίητου ποιήματος;*» (σελ. 45).

Το νόημα έρχεται λοιπόν έξωθεν και άλλοθεν, αποκαλύπτοντας το ποίημα ως αχειροποίητο, γι' αυτό και ανολοκλήρωτο. Το νόημα επισυμβαίνει, δεν «θεματοποιείται», δεν «συλλαμβάνεται» νοοκρατικά. Το νόημα υπάρχει μόνο σαν το θραύσμα μιας υπερβατικότητας. Ο Benjamin είναι και πάλι παρών. Στις δύο τελευταίες του «*Θέσεις για τη φιλοσοφία της ιστορίας*» μιλά αυτός ο μέγας Μύστης της Επανάστασης για τα θραύσματα του μεσσιανικού χρόνου που εισβάλλουν στον ιστορικό χρόνο και τελειώνει το κείμενό του της Θέσης 18b με την περιφημη φράση:

«*Γιατί, κάθε δευτερόλεπτο αυτού του χρόνου ήταν [ενν. στον εβραϊκό χρόνο της σωτηρίας] η στενή πύλη μέσω της οποίας μπορούσε να διέλθει ο Μεσσίας.*»

Απέναντι στον κόσμο του εξελικτισμού, όπως αυτός διαμορφώθηκε από τη χριστιανική θεοδικία, τον Διαφωτισμό και την εγελειανή αντίληψη της Ιστορίας, ορθώνεται δια μέσου του έργου του Benjamin και με όχημα ένα αναδομημένο μαρξισμό, ένας άλλος χρόνος, χρόνος ρήξης και ασυνέχειας, χρόνος συμβαντικός, χρόνος υπέρλογης Λύτρωσης, ο μεσσιανικός χρόνος (βλ. και Löwy 2004, σελ. 182). Όπως εύστοχα το θέτει και ο Σάββας Μιχαήλ:

«*Το αντίθετο της μυθικής εποχής δεν είναι η εποχή των Φώτων, αλλά η μεσσιανική εποχή. Το αντίθετο του Μύθου δεν είναι η Ιστορία, αλλά το τέλος της.*» (Μιχαήλ, *Μορφές του Μεσσιανικού*, Άγρα 1999, σελ. 266)

Ολόκληρο το μικρό άτιτλο της σελ. 57 της συλλογής εναρμονίζεται ελλειπτικά και σε πιο ήσωνα κλίμακα με αυτά: η ποιήτρια κάνει να φυτρώνουν ποιήματα-αναθήματα

«*από μορφές μακρινές/ από στιγμές πυκνές/ από σκιές φευγάτες.*»

Την εμμονή του πόνου μέσα στο βέβηλο κόσμο μας ξαναθυμίζει το άτιτλο της σελ. 62. Πρόκειται για μια ωδή στις ωδίνες της γέννας και στις οδύνες της ψυχής, μα και στον πόνο των σωμάτων, που η μηχανή της θεσμοποιημένης βίας παράγει. Πόσο άπειρα μεγάλη είναι μια μικρή διαφορά στον τονισμό, μια μετατόπιση από τους «φύλακες» στις «φυλακές». Διακειμενικά μας θυμίζει το αποφθεγματικό αυτό πεντάστιχο την δυνατή ένταση που προκαλεί η σικελιανική «*Ιερά Οδός*», όπου ο Άγγελος των Ελλήνων μιλά, με αφορμή το βασανισμό των ζώων του από ένα αρκουδιάρη, για το

«*μαρτυρικό τεράστιο σύμβολο όλου/ το πόνου του πανάρχαιου, όπ' ακόμα/ δεν του πληρώθη απ' τους θνητούς αιώνες/ ο φόρος της ψυχής,*»

πόνος που γίνεται ακόμη πιο ανυπόφορος από την άθλια συνοχή των αιώνιων ανθρωπάκων, που κοιτάνε τη δουλειά τους, που διαβάζουν τα μαθήματά τους, των «*νοικοκυραίων*», σιωπηλών και δουλικών ψυχών. Γράφει ο ποιητής:

«Και σκυμμένο/ το κεφάλι μου κράτησα ολοένα,/ καθώς στο ντέφι μέσα έριχνα, σκλάβος/ κ' εγώ του κόσμου, μιὰ δραχμή»

Το άτιτλο της σελ. 63 συμπυκνώνει την ουσία ενός απεικάσματος του κόσμου της Λύτρωσης μέσα από το περιγραμμά της Ελπίδας ως Πρό-ληψης του κόσμου αυτού, ως Δικαιοσύνης που είναι η ηθική Αλήθεια:

«Δεν έχουν ιθαγένεια τα όνειρα/ διαβατάρικά πουλιά είναι/ αποδημούν με τα ψέματα».

Τα όνειρα ως τόπος της έξωθεν σωτηρίας, τόπος χωρίς ιδιοκτησία και εθνικότητα, αλλά γι' αυτό και τόπος μιας βαθύτερης αλήθειας.

Ωστόσο, η καθολικότητα της σωτηρίας δεν την καθιστά άσαρκη, δεν μετατρέπει τους πιστούς της σε ατομοκεντρικούς αναχωρητές, σε παιγνιώδεις και απλαισίωτους νομάδες χωρίς αναφορά στο αίσθημα και στη μνήμη. Η ποιήτρια θα ασκήσει με ευγένεια κριτική στο καζαντζακικό αυτό «ιδεώδες», που συχνά καταντά το ιερογλυφικό ενός ρηχού μποεμισμού, γράφοντας (σελ. 67):

«Και εγώ που πιστεύω και φοβάμαι/ και είμαι αγνωροβολημένη στη βαρύτητα/ των αισθημάτων και των αναμνήσεων/ πώς θα απελευθερωθώ;»

Τέλος, μετά τη μόνη ρητή αναφορά στον διαρκή της αφανή συνομιλητή, τον Walter Benjamin, στη σελ. 69, η ποιήτρια θα ξαναδώσει μια αδρή περιγραφή της αντίθεσης Υπερβατικού και Βέβηλου, μιλώντας για τη χασούρα στα ζάρια και την ερήμωση των ονείρων, εξυπακούοντας ότι είναι η δεύτερη που γεννά την παρακμή (σελ. 71).

Συγκεφαλαιώνοντας, υπάρχει στη συλλογή της Αντωνίου ένας cantus firmus με πολλές παραλλαγές. Πρόκειται για το δεσμό ανάμεσα στον πόνο της εκκοσμίκευσης, τον πόθο της απελευθέρωσης και το όχημα εκπλήρωσης αυτού του πόθου που ήταν και θα είναι το προαιώνιας καταγωγής ηθικό αίτημα της Δικαιοσύνης ως Τιμωρού Αποκατάστασης, αίτημα νοούμενο ως κατ' εξοχήν πολιτικό πρόταγμα.